

УДК 811.161.2'37323(477.86)

Н. М. Хрустик*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ОФІЦІЙНІ ОСОБОВІ ІМЕНА З ДЕСЕМАНТИЗОВАНИМИ СУФІКСАМИ ЯК ОЗНАКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються особові імена з десемантизованими суфіксами, які функціонують як офіційні найменування. Йдеться про одну із важливих ознак української антропонімної системи.

Ключові слова: *особові імена, десемантизовані суфікси, офіційні найменування, ознака української мови.*

Антропонімний простір — важливий засіб ідентифікації етносу. І. Д. Фаріон зазначає, що власні назви людей є найзагальнішими і найіндивідуальнішими та найміжнароднішими і найнаціональнішими словами водночас. І це не творить жодної парадоксальності, а навпаки — визначає когнітивно-ментальну типологічну природу імен, бо призначення їхне в тому, щоб виражати і закріплювати типи духовної організації. А за цим глибочезна пізнавальна цінність [8 : 15]. Національно-ідентифікаційне наповнення особових імен, зокрема їх розмовних варіантів, чи не найповніше представлене через морфемну структуру. Характер взаємодії офіційних особових найменувань з десемантизованими суфіксами і їх розмовних варіантів — яскравий маркер національної антропонімної системи.

У мові українців Північної Америки досить часто зустрічаються пестливі форми особових імен, які вживаються як нейтральні і навіть офіційні. Пор. напр., **Андроник, Терешко, Юрко, Дарка, Паранька** тощо. Зменшувально-пестливі суфікси, якими утворюються ці розмовно-просторічні, фамільярно-розмовні скорочення власних імен, зазнають десемантизації, тобто втрачають своє значення. Позбавлені будь-якого семантичного навантаження, десемантизовані морфеми виконують у словах лише структурну функцію. У мовознавчій науці існує думка, за якою використання зменшено-пестливих особових найменувань як нейтральних і офіційних у мові представників укра-

їнської діаспори вважається таким, що зумовлене впливом англійської мови [6 : 128]. Чи справді таке явище є породженням англомовного середовища, чи, можливо, воно є одним із проявів особливостей української мови? Пригадаймо імена деяких наших сучасників та менш чи більш віддалених від нас у часі відомих українців, серед яких **Левко** Лук'яненко, **Левко** Лепкий, **Левко** Ревуцький, **Грицько** Чупринка, **Грицько** Квітка-Основ'яненко, **Грицько** Сковорода, **Юрко** Хмельницький та ін. Усі перелічені особові імена — офіційні, а отже, і цілком нейтральні, що свідчить про повну десемантизацію суфікса **-к-**, яким вони утворені. Грицько Сковорода, Грицько Квітка-Основ'яненко — саме так підписували свої твори класики української літератури, хоч за радянських часів це чомусь замовчувалось і їх вперто називали (і нині продовжують називати) Григорій Сковорода, Григорій Квітка-Основ'яненко.

Дослідження офіційних особових імен з десемантизованими суфіксами є **актуальним**, оскільки дозволяє глибше й повніше розкрити особливості української антропонімної системи. **Мета** нашої наукової розвідки — вивчення офіційних власних особових імен з десемантизованими суфіксами як ознаки української мови. **Об'єкт** дослідження — власні особові імена в українській мові. **Предметом** нашого вивчення стали офіційні та нейтральні особові імена з суфіксами, які втратили значення зменшеності і пестливості. **Матеріалом** дослідження послуговували приклади з різних історичних пам'яток, документів, зафіксовані С. П. Бевзенком в «Історичній морфології української мови» (1960), офіційні особові найменування з десемантизованими суфіксами, подані у словнику-довіднику власних імен Л. Г. Скрипник та Н. П. Дзятківської (1996), а також ті, які зібрані шляхом власних спостережень. Відповідно до визначеної мети були поставлені такі **завдання**: 1. дослідити історію виникнення офіційних та нейтральних особових імен з десемантизованими суфіксами в українській мові; 2. з'ясувати, чому відбувається десемантизація суфіксів в особових іменах і що спричиняє перехід цих іменних форм у розряд офіційних найменувань; 3. вивчити, чи притаманні офіційні особові імена з десемантизованими морфемами українській мові.

У праці С. П. Бевзенка, присвяченій вивченню проблем історичної морфології української мови, знаходимо інформацію про те, що на східнослов'янському ґрунті утворення з суфіксом суб'єктивної

оцінки **-к-** відомі вже з найдавніших часів. Так, наприклад, у договорі Київського князя Ігоря з греками 945 р., що дійшов до нас у складі староруського літопису «Повісті временних літ», серед руських послів згадується ім'я **Синко**, у Лавр., сп. літ. під 980 р. — **Варяжько, Варяшко**, під 1015 р. — **Ляшько**, під 1093, 1097 рр. та ін. кілька разів брат Данила Галицького називається **Василько**, фіксується форма **Василко Ростиславичь** [1 : 32]. Виникнення цих особових імен здрібніло-пестливого типу сталося, як зазначає С. П. Бевзенко, до занепаду редукованих голосних. Відомі вони були, на його думку, і іншим слов'янським мовам, зокрема сербській, чеській, болгарській, знані також і в говорах білоруської та російської мов [1 : 32–33].

Особові чоловічі імена на **-к(о)** на взірць **Грицько, Юрко, Ілько, Тимко, Семко, Панько, Омелько** тощо за своїм походженням, констатує С. П. Бевзенко, є здрібніло-пестливими формами давніх імен типу Григории, Юрии, Илия тощо, які здавна вже втрачають значення здрібності-пестливості і набирають нейтрального значення. Саме з нейтральним значенням вони широко фіксуються в українських грамотах XIV–XV ст. та в інших пам'ятках. Їх дуже часто знаходимо в українських грамотах XIV–XV ст., зібраних проф. В. Розовим: **Яшко, Ходько, Иванько, Олефьрко** — гр. 1359 р.; **Стецько, Васько, Яшко, Осташко, Ходько, Глѣбько** — гр. 1366 р.; **Грико, Семенко** — гр. 1375 р. і багато інших; в закарпатській гр. 1404 р.: **Банко** і в пізніших закарпатських: **Сенко, Федко, Тимко, Лацко** — гр. 1603 р.; **Станко, Федко** — гр. 1685 р.; ці форми широко представлені і в молдавських грамотах XIV–XV ст., наприклад, у гр. 1456 р.: **Ходко, Андрушко, Іацко, Івашко, Зянка, Стецко** та ін. Дуже часто вживаються вони і в пізніших пам'ятках. Так, у міновому записі Луцького старости Петра Яновича 1490 р. знаходимо імена: **Тимошко, Петко** та ін.; в описі маєтку Заборольського: **Сенко, Яско, Тимошко, Мицко, Мишко, Васко, Юрко, Грицко** та ін.; в описі маєтку Чорногородського 1578 р.: **Ониско, Грицко, Децко, Сенко, Зенько, Яцко** та ін. Велику кількість таких імен знаходимо в Реєстрі всього війська запорозького після Зборівської угоди 1649 р.: **Фесько, Хвесько, Грицько, Демко, Омелько, Яско, Тимко, Панко** та ін. [1 : 32]. У грамотах фіксуються також подібні найменування в поєднанні з патронімічними особовими назвами, що, на наш погляд, є незаперечною ознакою офіційності характеру таких антропонімних утворень: **васько кузмиць,**

юрко мошничь, ивашкомъ даньславичемь, васько аньдрѣевичь. С. П. Бевзенко звертає увагу на те, що в грамотах зрідка вживаються вже й особові жіночі імена з десемантизованими суфіксами (пор., напр., **Хонька** — гр. 1378 р., со **Алжкою** — гр. 1412 р.). Особливого поширення вони набувають у XVII ст., про що свідчать пам'ятки ділового письменства, напр., **Гапка, Одарка, Палажка, Параска, Меланка, Зѣнка** та ін. [1: 121].

Свідченням того, як широко в минулому були представлені зменшені форми власних імен в офіційному вжитку, є сучасні прізвища, творення яких прямо чи опосередковано пов'язане з цими іменами. Пор., напр., прізвища, які фіксуються в «Довіднику українських прізвищ» Ю. К. Редька: **Грицьків** (від Грицько), **Казько** (від Казько), **Яцків** (від Яцко), **Ільчук** (від Ілько), **Галькевич** (від Галька), **Панчишин** (від Панько), **Гринчук** (від Гринько), **Федчук** (від Федько), **Зінченко** (від Зінько, Зінька), **Паньківський** (від Панько), **Васильківський** (від Василько) та ін. [4]. С. П. Бевзенко зазначає, що сучасні прізвища на **-к(о)**, серед яких, наприклад, **Василько, Данилко, Дмитерко, Захарко, Зінько, Левко, Митько, Семенко, Федько** та ін., нерідко фіксуються вже серед прізвищ козаків у реєстрах 1649 р. [1 : 117].

Скам'янілі форми особових імен з десемантизованими суфіксами, які, безсумнівно, були в офіційному вжитку, збереглися в окремих сучасних топонімах. Пор., напр., назву **Васильків** (місто в Київській області), утворену шляхом субстантивзації від присвійного прикметника. Прикметник, у свою чергу, утворився від імені **Василько** з десемантизованим суфіксом **-к(о)**. Відомо, що вперше назва сучасного м. Василькова згадується в Іпатіївському літописі в 998 р. як **Василів**, пізніше, у 1157 р., князь Василько Юрійович перейменував його на свою честь. Так з'явилася сучасна назва цього міста — **Васильків**.

Особові імена з десемантизованими суфіксами як офіційні назви зустрічаються і в сучасній українській мові. У словнику-довіднику власних імен людей Л. Г. Скрипник та Н. П. Дзятківської фіксуються як нейтральні і офіційні такі найменування: **Василько** (від Василь), **Грицько** (від Григорій), **Захарко** (від Захар), **Зінько** (від Зіновій), **Ілько** (від Ілля), **Левко** (від Лев), **Омелько** (від Омелян), **Онисько** (від Онисим), **Панько** (від Пантелеймон), **Юрко** (від Юрій); **Одарка** (від Одарина), **Маланка, Малашка** (від Малана), **Наталка** (від Наталя), **Палажка** (від Палага), **Параска** (від Парасковія), **Тодоска, Тодоська** (від Тодося), **Федоска, Федоська** (від Федося), **Химка** (від Хима). З пев-

ними стилістичними обмеженнями щодо вживання подаються такі нейтральні особові назви, як **Савка** (від Сава), **Стецько** (від Степан), **Терешко** (від Терентій), **Тимко** (від Тимофій), **Харко** (від Харитін); **Естерка** (від Естер), **Пріська** (від Єфросинія), **Меланка**, **Мелашка** (від Мелана), **Ониська** (від Онисія), **Солоха** (від Соломія).

Окремі особові імена, як правило, грецького походження є повними офіційними найменуваннями, хоч і сприймаються як такі, що утворені демінутивними суфіксами. Вичленування десемантизованих афіксів у цих словах є наслідком ускладнення морфемної структури та деяких інших її змін, які відбулися при запозиченні, напр.: **Агафоник**, **Андроник**, **Зотик**, **Ілірик**, **Каленик**, **Кирик**, **Клеоник**; **Агафоника**, **Анжеліка**, **Вероніка**. Пор., напр.: в українській мові у слові **Агафоник** виділяється суфікс **-ик** шляхом зіставлення із **Агафон**. У грецькій мові ім'я **Агафоник** утворилося способом складання слів **agathos** (добрий) і **nikē** (перемога) [5 : 36]. Коренева частина слова **nikē**, яка за своїм фонетичним складом близька до українського демінутивного суфікса **-ик**, при запозиченні почала розглядатися як суфікс. А оскільки другою частиною імен грецького походження нерідко є слово **nikē**, то вони і розглядаються в українській мові як такі, що мають десемантизований суфікс **-ик**.

Окрім тих особових імен з десемантизованими суфіксами, які є офіційними документальними назвами або ж нейтральними, що подаються з певними стилістичними застереженнями щодо їх вживання, не можемо не згадати іменні форми, які дуже поширені в розмовному мовленні, але нейтральність їх характеру ніде не засвідчена. Нерідко процес десемантизації суфіксів у таких словах ще триває, пор., напр.: **Казько**, **Мироско**, **Мишко**, **Славко**, **Степко**, **Толик**; **Вірка**, **Ганька**, **Іринка**, **Любка**, **Людка**, **Маріка**, **Марічка**, **Славка** тощо.

Таким чином, на підставі розглянутого матеріалу можна зробити **висновок** про те, що для української мови десемантизація суфіксальних морфем в особових іменах з найдавніших часів є характерним явищем. Частина таких імен є і, можливо, в майбутньому ще стане офіційними документальними назвами.

Чому відбувається десемантизація суфіксальних морфем в особових іменах і що спричиняє перехід таких форм у розряд офіційних? На наш погляд, це два взаємозумовлених явища, тому й розглядати-мемо їх у взаємозв'язку.

У мовознавчій науці існує думка, за якою вважається, що десемантизація морфем спричинена деетимологізацією — втратою словом його внутрішньої форми. Але особові імена, серед яких більшість є запозиченими, для звичайного носія мови (не фахівця-мовознавця) внутрішньої форми не мають. Отже, не можна говорити й про її втрату. Значення демінутивних суфіксів у таких словах якраз навпаки — дуже чітко мовцем усвідомлюється. На значенні цих афіксів не може не позначитися та велика частота, з якою вони використовуються в антропонічних утвореннях. Чим частіше такі іменні форми вживаються, тим більш нейтральним стає їх значення. Тому гадаємо, що стирання значення суфіксальних морфем в особових іменах відбувається внаслідок великої частоти їх вживання. Образно це можна було б назвати процесом «зношення» морфем. Якщо ж з'являється необхідність в утворенні емоційно забарвленої форми імені, то «зношені» суфікси замінюються більш «свіжими» синонімічними афіксами. Це з одного боку. З іншого боку, серед носіїв однакових особових імен у близькому чи порівняно близькому оточенні існує необхідність у розрізненні таких осіб. У цій ситуації і стають у пригоді нейтральні форми імен, у яких суфікси зазнали десемантизації. Так, скажімо, така форма імені **Григорій**, як **Грицько**, спочатку стає рівноправним ім'ям при використанні в розмовному мовленні, а згодом і офіційним документальним найменуванням. Слід відзначити, що нейтральними і офіційними можуть бути також форми особових імен, утворені безафіксним способом, які в статті не розглядаються.

Проведені спостереження дозволяють **висувати**, що похідні форми імен з десемантизованими демінутивними суфіксами як офіційні найменування українській мові притаманні здавна. Те, що в мові української діаспори в США та Канаді такі імена досить поширені, є свідченням того, що там ця ознака української мови збереглася краще, ніж у самій Україні. Тому логічно виникає питання про те, чому українці Північної Америки послуговуються такими іменними формами, а в Україні вони зустрічаються значно рідше, ніж там? Цікаво також, чи характерна ця особливість антропонімікону для інших представників західної української діаспори?

Проблема ця, безумовно, потребує глибокого й ретельного **подальшого** дослідження, але деякі свої міркування з цього приводу все ж спробуємо висловити. У правових документах, якими нині регла-

ментується вибір імені дитини, сказано, що ім'я дитини визначається за згодою батьків; дитині може бути дано не більше двох імен, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належить мати і (або) батько [2 : 50]. За радянських часів відповідна стаття мала дещо лаконічніше формулювання: ім'я дитини визначається за згодою батьків [3 : 239]. Отже, ніяких особливих обмежень щодо вибору імені в цих документах не існує. Однак спеціалісти відділу реєстрації актів громадянського стану рекомендують не обирати офіційним ім'ям похідні зменшені форми, мотивуючи це тим, що таке ім'я в майбутньому може створити певні незручності для його носія, зокрема тим, що від нього не завжди можна утворити найменування по батькові. Особливо настійними були такі рекомендації за радянських часів. Таким чином, незручність, пов'язана з утворенням найменування по батькові, є одним із гальмівних факторів щодо використання імен з десемантизованими суфіксами як офіційних (пор., в українській діаспорі Північної Америки іменування осіб по батькові немає). Однак, як на нашу думку, це не є відповіддю на поставлене питання. Якби все пояснювалось тільки тим, що від зменшено-пестливих форм не завжди можна утворити ім'я по батькові, то чому в такому випадку особові форми жіночих імен з демінутивними суфіксами, від яких не треба утворювати імена по батькові, ще рідше, ніж чоловічі іменні форми, мають статус офіційних? Питання про те, чому в сучасній українській мові зменшилась кількість цих офіційних власних назв, становить **перспективу** дослідження.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови: (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. — Ужгород : Закарп. обл. вид-во, 1960. — 416 с.
2. Кодекси України. Сімейний кодекс України. — К. : Ін Юре, 2002. — № 6. — 310 с.
3. Кодекси України. Тексти кодексів впорядковано станом на 20 червня 1997 р. : у 2 т. / за ред. Ф. Г. Бурчака. — К. : Астропринт, 1997. — Т. 1. — 720 с.
4. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. — К. : Рад. шк., 1968. — 255 с.
5. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. — К. : Наук. думка, 1996. — 335 с.

6. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 2000. — 752 с. — ISBN 966–7492–07–9.
7. Український орфографічний словник / за ред. А. О. Свашенко. — Х. : Прапор, 1997. — 845 с. — ISBN 5–7766–0536–9.
8. Фаріон І. Д. Національно-ідентифікаційна функція антропоніма / І. Д. Фаріон // Традиційне і нове у вивченні власних імен : тези допов. Міжнародн. ономаст. конф. Донецьк — Горлівка — Святогірськ (13–16 жовтня 2005 р.). — Горлівка : ГДППИМ, 2005. — С. 35–37. — ISBN 966–8469–31–3.

Хрустык Н. М.

*кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры украинского языка
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова*

ОФИЦИАЛЬНЫЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА С ДЕСЕМАНТИЗИРОВАННЫМИ СУФФИКСАМИ КАК ОСОБЕННОСТЬ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В статье рассматриваются личные имена с десемантизированными суффиксами, функционирующие как официальные наименования. Речь идет об одной из важных особенностей украинской антропонимической системы.

Ключевые слова: *личные имена, десемантизированные суффиксы, официальные наименования, особенность украинского языка.*

Khrustyk N. M.

*Ph. D., Associate Professor
Department of the Ukrainian language
Odessa I. I. Mechnikov national university*

OFFICIAL PERSONAL NAMES WITH NON-SEMANTIC SUFFIXES AS A FEATURE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract

The current research of the official personal names with non-semantic suffixes gives fuller and deeper revelation of the peculiarities in the Ukrainian personal names study system. The aim of our research is to study official personal names with non-semantic suffixes as a feature of the Ukrainian language. The object of the research is proper personal names in the Ukrainian language. The subject of our research is official and neutral personal names which lost their diminutive meaning. Our research is based on examples from various historical documents traced in «Історична морфологія української мови» (1960) by S. P. Bevzenko, official personal names with non-semantic suffixes

given in L. G. Skripnik and N. P. Dzyatkivska thesaurus of proper names (1996) and own investigation results. To reach the aim we should solve such problems: 1. to trace the history of nascence of the official and neutral personal names with non-semantic suffixes in Ukrainian language; 2. to study out the reason of the loss of meaning in suffixes in personal names and that causes the transition of this nominal forms into a category of the official names; 3. to study whether official personal names with non-semantic morphemes are characteristic for the Ukrainian language. The study showed that a derivative form of names with non-semantic suffixes as official nominal forms is a characteristic feature of the Ukrainian language for a long period time. The question about decreasing number of these proper names in modern Ukrainian language gives a prospective possibility of research. It is also important to ascertain if these morphemes are characteristic for the representatives of other Ukrainian diaspora.

Key words: personal names, non-semantic suffixes, official names, feature of the Ukrainian language.

Надійшла до редакції 05.05.2015

УДК 811.161.2'373

І. Б. Царалунга

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
гуманітарно-педагогічного факультету
Хмельницького національного університету,
докторант кафедри української мови
Інституту філології та журналістики
Житомирського державного університету ім. І. Франка
e-mail: tsaralungainna@ukr.net

СЛОВОЗМІННА ВАРІАТИВНІСТЬ ВЛАСНИХ НАЗВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УКРАЇНСЬКИХ ГРАМОТ XIV ст.)

У статті проаналізовано словозмінні варіативні елементи в ономастиконі українських грамот XIV ст., встановлено й обґрунтовано причини мовних поплутань, визначено місце мовного паралелізму у формуванні української літературно-писемної системи.

Ключові слова: варіативність, варіант, грамота, словозміна, власна назва, іменник, флексія.